УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Алтицева Л.Ю.
кандидат філологічних наук, доцент;
Голіченко Л.М.
кандидат філологічних наук, доцент,
Національна академія Служби безпеки України

СТИЛІСТИЧНА СПРОМОЖНІСТЬ ЗВЕРТАНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ЗБІРКИ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ЗРОБИ ЦЕ НІЖНО»)

Відомо, що звертання як мовний матеріал, давно перебуває в полі зору мовознавців. В «Історичній граматиці» (1959 р.) Ф. І. Буслаєв вперше використав термін «звертання», розглядаючи його як засіб для вираження відношень між мовцями та виокремлюючи зі складу головних та другорядних членів речення та [2, с. 277].

Українське мовознавство має значну кількість наукових праць, присвячених ґрунтовному вивченню звертання (О. О. Потебня, С. П. Бевзенко, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, М. Я. Плющ, А. П. Загнітко, І. К. Кучеренко, А. Н. Мановицька, О. М. Масюкевич, М. С. Скаб, І. Т. Яценко та ін).

Актуальним на сьогодні є «дослідження міжособистісного спілкування, моделювання поведінки мовної особистості, встановлення умов і закономірностей ефективної ситуації, детермінованої такими складовими чинниками, як позиції мовців та автора у модельному дискурсі художнього твору [7, с. 2]. У творах художньої літератури на перший план виходять експресивна, стилістична, конотативна, риторична варіативні функції звертання. Вивчення звертань видається доцільним у художніх текстах, адже у них, відображено типові умови спілкування й відповідно широкий діапазон функціональних ознак звертань.

За стилістичними ознаками Н. Дем’янова диференціює звертання на піднесені (максимально-офіційні), високі (офіційні), нейтральні

(розмовні), фамільярно-побутові, низькі (вульгарно-брутальні) [5, с. 10–11].

Сучасні науковці звертаються до вивчення художнього дискурсу письменників XXI століття, зокрема й до творів Ірен Роздобудько, адже її стиль оригінальний, самобутній, виразний тонким психологізмом, філософічністю, оригінальною метафоризацією та своєрідністю письма, (Г. Бітківська, А. Галич, Я. Голобородько, Н. Зборовська, Ю. Соколовська). Як пише Г. Гайдученко, «творчість Ірен Роздобудько наскрізь пройнята жагою новизни, постійним пошуком словесної палітри, яка б найяскравіше передала красу створених нею образів» [4, с. 119].

Беручи за основу класифікацію Н. Дем'янової, зазначимо, що переважна кількість звертань у текстах фамільярно-побутові. Переважно це назви спорідненості та свояцтва – *Ма, нехай Богдан у нас поп'є молоко, – сказав Микола і вони разом увійшли до хліва (с. 43); – Я хочу іншого життя, тітонька, – відказувала Марія <…> (с. 236); … що ж ти, бабцю, не дала мені такої пристрасті, яку в собі мала? (с. 261); – Дивись, синку, ось мадам, котра переклала історії про таємничий острів мсьє Жуля Верна… (с. 241). – Агов, подруго, що це в тебе двері навстіж?! (с. 95)*

Однак такі номени часто функціонують для називання осіб не за ознаками спорідненості, а як звертання до осіб старших чи молодших за віком; – *Вам допомогти, дідусю? – запитала Настя (с. 91); Досить, бабусю, поговорили… – увірвала її княгиня. – Час мені Дякую, що розрадила (с. 258); А ви, бабцю, сиділи б дома… – відказує їй хлопець (с. 117);* однодумців: – *Звісно, брате, і ти також… (с. 291).* Щоб передати близькі, давні дружні стосунки, у новелах використано звертання з емотивними компонентами: – *О, старий! – кричить Петрик. – Привіт! Прикинь: Льонька – ну, ти його знаєш! – написав, що ти, що ти… Вибачай! Що ти ласти склеїв! Уяви, який козел! …(с. 57); …Так, старий, це знову я.<…> (с. 201).*

Для позначення фамільярних стосунків у текстах використано звертання на прізвище: – *Так, Семеновичу, – серйозно каже в трубку. – Вже вкладаємося, че! (с. 102); – Запізнюєшся, Петровичу! Вітаю! (с. 115); – Нічо, Петровичу, не з'їдять, – заспокоює Колян… (с. 115).*

Через низькі (вульгарно-брутальні) звертання відображено в першу чергу особистість мовця: – *Що дивишся, заразо? Ані руш! От тварюко! – примовляла Миколчина мати, ще різкіше орудуючи рушником. (с. 44); – Тварюко жадібна! – сказала Миколчина мати і понесла відро до садового столика. (с. 45); – Агов, водило, давай – рушай вже! – кричать звідусіль (с. 118). – Ріж, кажу тобі! <…> Ріж, ріж, гадюко! (с. 119) – Все одно у в'язниці повішуся… – хлюпає носом злодій. – Живим мене не візьмете, гади! (с. 121) – А де ти працюєш… гнидо? (с. 128).*

Певну стилістичну роль відіграють зменшувально-пестливі форми, які в контексті реалізують широкий спектр емоцій: від виявів прихильності, поваги, стурбованості, ніжності, особливо форми імен: – *Ти не турбуйся, Петрику. У мене все гаразд (с. 63); – Тільки, онучку, не забудь квіти взяти. (с. 67); Вам допомогти, дідусю? – запитала Настя. (с. 91); – Неправду кажеш, дівчинко, – сказав він. (с. 92); – Ти на мене, княгинюшко, не ображайся. (с. 258); Досить, бабусю, поговорили… – увірвала її княгиня. – Час мені Дякую, що розрадила. (с. 258); – Нам боятися нема чого, синку, ми, жінки. А от ти йди від гріха подалі, а то в солдати заберуть (с. 273),* до виявів лицемірства, роздратованості, зневаги: – *А ти, дитинко, помовч – бабці своїй будеш під руку говорити! (с. 44); – А ви, бабцю, сиділи б дома… – відказує їй хлопець (с. 117).*

У новелах значно менше нейтральних (розмовних) звертань: – *Дозвольте, громадяни! (с. 71) – І тобі, юначе! – чемно відказує Серафим (с. 115). – Зою, ти не бачила, де пальто? – запитала бабуся і показала їй поклад куплених білих ґудзиків, розсипаних на дивані (с. 34). Не ходіть туди, Маріє Григорівно, – зупинила її бонна (с. 265); – Ну що ви, дівчино, не переймайтесь! – втішала її Ніна Миколаївна (с. 219); – Невже, Машо, ти цілуватимешся на людях? (с. 250).*

Поодиноко у текстах трапляються піднесені (максимально-офіційні) та високі (офіційні). Вибір таких звертань обумовлені впливом історичних обставин, про які пише авторка, напр.: «*…Король Англії і ви, герцог Бедфорд, що називає себе регентом Королівства Франції, ви, Гійом де Пуль, Жан, сір де Табло, і ви, Тома, сір де Скаль, що іменує себе намісником герцога Бедфорда,*

дослухайтеся до розуму, дослухайтеся до Царя Небесного <…> (с. 293). – Чому так пізно, панове солдати? – суворо запитала Марія <…> (с. 273).

Монологи і діалоги у новелах Ірен Роздобудько – це засоби психологізації вираження стану героя. Зазначимо, що на кількість вжитих звертань у тексті впливає форма комунікативних актів. Новели, побудовані за формою внутрішніх монологів, містять переважно риторичні звертання, або ж у них звертання відсутні. Проте й у новелах першої частини збірки («Дивні дорослі»), побудованих у формі діалогів між, здавалося б, найближчими людьми (батьки – діти), помітна незначна кількість звертань, зокрема й на ім'я, або їх відсутність. Саме відсутність таких звертань передає дух самотності героїв

Отже, у новелах Ірен Роздобудько повною мірою розкрито стилістичну спроможність звертання. Аналіз фактичного матеріалу, дібраного з новел Ірен Роздобудько (збірка «Зроби це ніжно»), дає змогу класифікувати стилістичними ознаками. Стверджувати, що звертання, виконуючи роль встановлення і підтримування контакту між співрозмовниками, доповнюють найменування осіб, стосунки яких ґрунтуються у конкретних ситуаціях на різній психологічній дистанції, на певних інтересах.

Список використаних джерел:

1. Алексєєва Н. О., Толстокора Н. Г. Звертання як синтаксична одиниця. Теоретичний і дидактичний аспекти. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2010. № 35–36. С. 14–24.

2. Буслаев Ф. И. Историческая граматика русского языка. Москва : Учпедгиз, 1959. 623 с.

3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / За ред. члена-кореспондента НАН України І. Вихованця. Київ : Університетське вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.

4. Гайдученко Г. Порівняння як мовно-образний засіб творів Ірен Роздобудько. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика» : Збірник наукових праць.* Випуск 17. Херсон : Вид-во ХДУ, 2013. С. 118–120.

5. Дем'янова Н. О. Лінгвістична структура та гендерні особливості звертань в українській та французьких мовах : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. Одеса, 2012. 19 с.

6. Загнітко А. Український вокатив у нормативно-морфологічному і синтаксичному аспектах / А. Загнітко, Є. Кравченко. *Південний архів : Збірник наукових праць* / Херсонський держ. пед. ун-т. Херсон : ХДПУ, 2003. Вип. 21. С. 10–18.

7. Корновенко Л. В. Звертання у прагмалінгвістичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. Київ, 2001. 15 с.

8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. Полтава : Довкілля. К, 2006. 716 с.

9. Скаб М. С. Семантико-синтаксичні функції українського вокатива. *Мовознавство.* 1987. № 5. С. 62–65.

Джерела:

1. Роздобудько Ірен. Зроби це ніжно. Новели. 2-е вид. Київ : Нора-друк, 2013. 302 с.